

MARKKU KOTILAINEN – VILLE KAITILA – MIKA WIDGRÉN – KARI ALHO

SUOMEN JA VENÄJÄN TALOUSSUHTEIDEN KEHITYSNÄKYMÄT

(ETLA SARJA B 205), RAHOITTAJA KAUPPA- JA TEOLLISUUSMINISTERIÖ

Suomen ja Venäjän taloudellinen kanssakäyminen perustuu jatkossakin pääosin perinteiseen ulkomaankauppaan. Venäjän taloudellinen avautuminen kuten todennäköinen WTO-jäsenyys, kauppasopimus EU:n kanssa sekä yritystoiminnan globalisaatio vaikuttavat kuitenkin asteittain taloussuhteisiin. Muun muassa suorat sijoitukset ja alihankinnat lisääntyvät. Venäjän BKT:n kasvuksi arvioidaan vuosina 2004-2010 keskimäärin 4 prosenttia vuodessa, jos taloudelliset uudistukset jatkuvat. Suomen vienti Venäjälle lisääntyy tässä vaihtoehdossa määrältään keskimäärin noin 8 prosenttia vuodessa. Venäjän osuus Suomen tavaraviennistä kohoaa tällöin 9-10 prosenttiin vuonna 2010. Suorat sijoitukset Venäjälle kaksinkertaistuvat nykyisestä. Venäjän kokonaistuotannon kasvu voi suotuisissa ulkoisissa ja sisäisissä oloissa ylittää keskimäärin jopa 6 prosenttiin. Tällöin myös Suomen vienti ja investoinnit kehittyvät yllä mainittua paremmin. Toisaalta Venäjän kehitykseen liittyy merkittäviä riskejä, jotka toteutuessaan johtavat heikompaan kehitykseen Suomen ja Venäjän välisissä taloussuhteissa.

Venäjä on Suomelle tärkeä kauppakumppani

Suomelle suhteet Venäjään ovat olleet aina tärkeitä. Tämä johtuu jo läheisestä maantieteellisestä sijainnista. Nykyisinkin Venäjä on Suomelle merkittävämpi kauppakumppani kuin muille EU-maille. Poliittiset muutokset ja muut institutionaaliset tekijät ovat vuosien mittaan vaikuttaneet Suomen ja Venäjän välisen kaupan sopimus pohjaan, määrään ja rakenteeseen. Taloudelliset perustekijät ovat silti säilyneet pitkälle ennallaan.

Kauppa rakentuu edelleen suurelta osin suhteellisen edun pohjalle. Venäjä raaka-ainerikkaana maana vie Suomeen öljyä, maa-kaasua, metalleja ja muita raaka-aineita. Näiden osuus on noin 80 prosenttia sen tavaraviennistä Suomeen. Suomi taas vie Venäjälle pääasiassa elektroniikkateollisuuden tuotteita, koneita, laitteita ja muita valmiita tavaroita. Näiden valmistaminen edellyttää korkeaa koulutusta sekä tutkimusta ja tuotekehittelyä.

Markkinatalouden myötä suorat sijoitukset ovat lisääntyneet. Suomalaiset ovat sijoittaneet Venäjälle ja venäläisetkin ovat lisäämässä sijoituksiaan ulkomaille. Tällä hetkellä ne ovat kuitenkin kansainvälisesti vertaillen vähäisiä.

Suomen ja Venäjän taloussuhteet eivät ole ongelmattomat. Venäjän markkinatalous on vielä siirtymävaiheessa. Liberalisointi on joiltakin osin ollut rajua, mutta ulkomaalaisten toiminnalle maassa on useita rajoituksia. Lainsäädäntö ei ole monilta osin ajan tasalla ja sitä sovelletaan ajoittain mielivaltaisesti. Suuria ongelmia esiintyy myös lakien noudattamisessa. Ulkomaankauppaa vaikeuttavat muun muassa joidenkin tuotteiden korkeat tullit ja tuontirajoitukset sekä Venäjän tullin hidas, korruptoitunut ja ajoittain epäjohtonmukainen toiminta.

Venäjän talous integroituu muuhun maailmaan

Suomen ja Venäjän taloussuhteet kohtaavat tällä vuosikymmenellä merkittäviä muutoksia

ja haasteita. Näitä synnyttävät sekä Venäjän oma taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen kehitys että muutokset kansainvälisessä sopimusjärjestelmässä ja kansainvälisessä liiketoiminnassa. Maiden välisistä taloussuhteista tulee yhä enemmän osa globaalia taloussuhteiden verkostoa.

EU:n laajeneminen vuonna 2004 muuttaa tulleja ja muita kaupan esteitä. Tällöin kilpailutilanne eri maiden yritysten välillä muuttuu. Maailmankaupamallilla tehtyjen simulointien mukaan laajenemisen vaikutukset Venäjän kokonaistuotantoon ja ulkomaankauppaan jäävät kuitenkin hyvin vähäisiksi.

Venäjä neuvottelee Maailman kauppajärjestön WTO:n jäsenyydestä. Se toteutunee muutamana vuoden sisällä. Tällöin Suomen viennin ja investointien edellytykset paranevat. Toisaalta tuontikilpailu kiristyy työntensiiivisissä tuotteissa.

WTO-jäsenyyden toteuduttua ajankohtaiseksi nousee EU:n ja Venäjän taloussuhteiden sopimus pohjan vahvistaminen. Suunnitelmien mukaan EU:n ja Venäjän välinen sopimus menee jonkin verran pitemmälle kuin pelkkä vapaakauppasopimus. Liian kunnianhimoiset tavoitteet voivat kuitenkin jopa hidastaa taloussuhteiden kehitystä. Onnistunut taloussopimus kasvattaa Suomen ja Venäjän välistä kauppaa ja sijoituksia.

Kauppasopimusten ohella myös yritystoiminnan globalisaatio muuttaa asteittain Suomen ja Venäjän taloussuhteita. Kuljetus- ja informaatioteknologian sekä tuotantoteknologian kehitys on muuttanut viime vuosikymmeninä yritystoimintaa entistä kansainvälisemmäksi. Yritykset perustavat tytäryrityksiä eri maihin ja sijoittavat niihin loppu- tai välituotteiden tuotantoa. Ne tekevät myös monentyyppisiä alihankinta- ym. sopimuksia ulkomailla sijaitsevien yritysten kanssa.

Venäjän taloudellinen kasvu ripeää

Venäjän taloudellisesta kasvusta tehdään kolme skenaariota. Perusvaihtoehdon mukaan Venäjän kokonaistuotanto kasvaa vuosina 2004-2010 keskimäärin 4 prosenttia vuodessa, mikä on enemmän kuin läntisissä teollisuusmaissa, mutta vähemmän kuin esimerkiksi Kiinassa ja Intiassa. Tässä skenaariossa investointien on selvästi lisääntynyt nykyisestä.

Investointiasteen nosto edellyttää taloudellisten uudistusten jatkumista.

Muun muassa matala öljyn hinta, uudistusten lykkääntyminen ja investointien vähäisyys voivat kuitenkin johtaa perusvaihtoehtoa matalampaan kasvuun. Jos öljyn hinta taas pysyy hyvin korkeana, maan uudistukset etenevät ja sekä kotimaiset että ulkomaiset yritykset investoivat Venäjälle ripeästi, kokonaistuotannon kasvu voi ylittää selvästi korkeammaksikin.

Vienti- ja investointinäkymät hyvät, tuonti raaka-ainevaltaista jatkossakin

Vetovoima- eli gravitaatio-mallilla tehdyn analyysin mukaan sekä Suomen vienti Venäjälle että tuonti sieltä ylittävät nykyisin mallin antaman ennusteen. Suomen suurta vientiä Venäjälle voi historiallisten tekijöiden ohella selittää viennin korostuminen sijoitusten asemesta, koska Venäjän investointiympäristö on ollut epävarma. Tuonnin korkeaa tasoa selittää Suomen suuri energian tarve ja hankintojen suuntautuminen pääosin lähellä sijaitsevaan energiarikkaaseen maahan kauempana sijaitsevien energiantuottajien sijasta.

Venäjältä tapahtuvassa tuonnissa energia ja raaka-aineet muodostavat jatkossakin sen pääsisällön. Jos öljyn hinta pysyy korkealla ja Venäjän osuus Suomen öljyntuonnista kasvaa 90 prosenttiin, Venäjän osuus Suomen koko tuonnista voi nousta jopa 15 prosenttiin vuonna 2010. Jos öljyn hinta alenee 20 dollariin berrrelilta, Venäjän osuus Suomen tuonnista alenee vuoden 2003 alkupuolen 13 prosentista.

Viime vuosikymmenen puolivälistä nykypäiviin tärkein Suomen Venäjän-viennin vaihtelujen selittäjä on ollut Venäjän reaalin efektiivinen valuuttakurssi (kilpailukyky). Raakaöljyn hinta on myös ollut tärkeä taustamuuttuja.

Pitkällä aikavälillä Venäjän kokonaistuotannon kehitys on kuitenkin keskeinen Suomen viennin määrääjä. Hintakilpailukyvyyn ja öljyn hinnan ohella myös taloudelliset uudistukset vaikuttavat merkittävästi Venäjän BKT:n kehitykseen.

Suomen viennin Venäjälle arvioidaan kasvavan vuosina 2004-2010 perusvaihtoehdossa määrältään keskimäärin 7-8 ja arvoltaan noin 10 prosenttia vuodessa. Tässä vaihtoehdossa Venäjän BKT kasvaa keskimäärin 4 prosenttia

vuodessa ja talouden avautuminen on laajamittaista ja nopeaa. Tällöin Venäjän osuus Suomen viennistä olisi vuonna 2010 noin 9-10 prosenttia.

Venäjän hitaan taloudellisen kasvun ja sisäänpäin kääntymisen vaihtoehdossa Suomen viennin määrän kasvu on keskimäärin vain kolme prosenttia vuodessa. Tätä vaihtoehtoa pidetään kuitenkin epätodennäköisenä. Hyvin suotuisan kehityksen oloissa Suomen vienti Venäjälle voi lisääntyä määrältään keskimäärin jopa runsaat 10 prosenttia vuodessa. Tällöin Venäjän osuus Suomen viennistä ohittaisi Saksan nykyisen 11-12 prosentin osuuden vuoteen 2010 mennessä.

Viennin kehityksen arviointia mutkistaa se, että vientiä voidaan korvata suorilla sijoituksilla Venäjälle. Tutkimuksessa tehdyt mallilaskelmat viittaavat siihen, että Suomen sijoitukset Venäjälle alittavat potentiaalinsa. Kun investointiolot vakiintuvat Venäjällä, eri toimialojen yritykset pyrkivät hyödyntämään Venäjän markkinoilla läsnäoloa ja maan matalia työvoimakustannuksia. Suorat sijoitukset voivat toisaalta myös lisätä vientiä kuten on tapahtunut Suomen ja Viron välillä.

Suomella on mahdollisuuksia lisätä vientiä tuntuvasti monilla toimialoilla. Venäjän ripeä talouskasvu lisää vientikysyntää. Eri toimialojen näkymiin vaikuttavat myös globaalin työnjaon muutokset sekä Venäjän kulutus- ja tuotantorakenteen kehitys. Suomalaisten yritysten kilpailukyvyistä on kuitenkin pidettävä huolta.

Perusvaihtoehto suotuisa, riskit silti merkittäviä

Perusvaihtoehdon mukainen kehitys Venäjällä on kohtuullisen myönteinen suomalaisten yritysten kannalta. Maan taloudelliset uudistukset ja talouden avautuminen jatkuvat ja Venäjältä tulee nykyistä vakaampi yhteiskunta. Suomen kansantalous hyötyy tästä kehityksestä. Yritystasolla suurimmat hyötyjät voidaan jakaa karkeasti neljään ryhmään:

- 1) vahvat ja suuret kansainväliset yritykset,
- 2) pienet ja joustavat yritykset,
- 3) rajan lähellä toimivat yritykset ja

- 4) matkailuyritykset.

Venäjän talouden lähtötilanne on kuitenkin monelta osin ongelmallinen ja edistys voi olla usealla osa-alueella hidasta. Lisäksi kehitykseen liittyy monia riskejä. Näitä ovat muun muassa:

- 1) poliittinen epävakaus ja/tai jonkin uudistuksia jarruttavan poliittisen suuntauksen pääsy valtaan,
- 2) sosiaalinen epävakaus ja väestön huono terveydentila,
- 3) WTO- ja EU-sopimusprosessien viivästyminen,
- 4) investointien vähäisyys,
- 5) tutkimuksen ja tuotekehittelyn vähäisyys,
- 6) ns. aivovuoto eli koulutetun työvoiman maastamuutto,
- 7) matala energian hinta (hidastaa Venäjän taloudellista kasvua),
- 8) ns. Hollannin tauti eli tilanne, jossa energiasektorin menestys estää muiden toimialojen kasvua (heikko tuottavuus- ja työllisyyskehitys).

Nämä tekijät voivat hidastaa Venäjän talouskasvua ja ajoittain johtaa taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin kriiseihin. Vastaavasti suomalaisten yritysten liiketoiminta Venäjällä kärsisi.

* * *

Tutkimus on osa ETLAn Euroopan integraation ja kansainvälisen talouden tutkimusohjelmaa. Sen on rahoittanut kauppa- ja teollisuusministeriö.

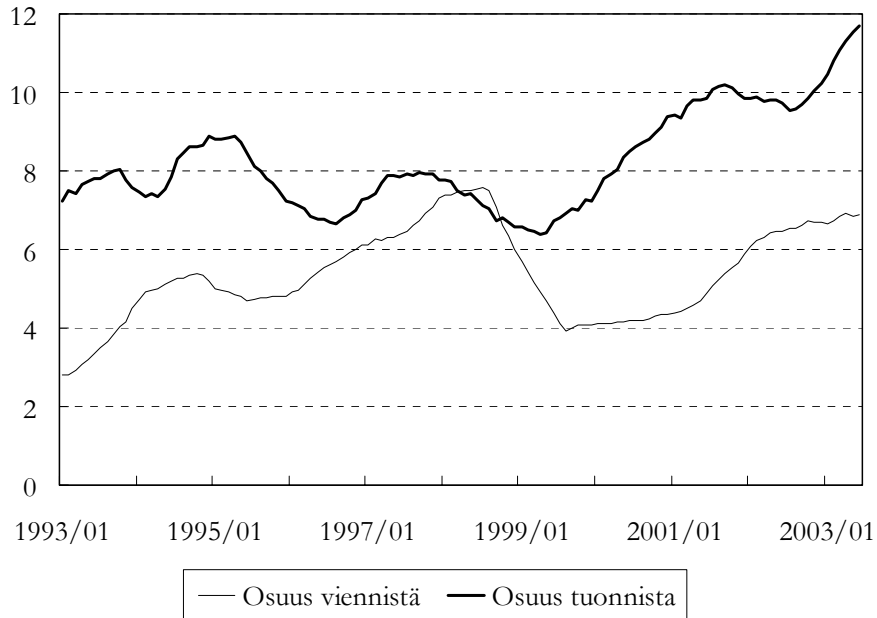
Lisätietoja:

Tutkimuspäällikkö Markku Kotilainen, ETLA, puh. 09 - 6099 0206, GSM 050-351 1192.

Tutkija Ville Kaitila, ETLA, puh. 09-6099 0255.

Professori Mika Widgrén, puh. 0500-624 946.

Tutkimusjohtaja Kari Alho, ETLA, puh. 09-6099 0220.

Kuvio 1 Venäjän osuus Suomen ulkomaankaupasta, %

Lähde: Tullihallitus.

Taulukko 1 Venäjän-viennin osuus bruttokansantuotteesta, %

Maa	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Suomi	1.2	1.5	1.5	1.9	2.4	2.0	1.3	1.6	2.1	2.2
Unkari	2.5	1.9	1.8	1.7	2.1	1.4	0.7	1.0	0.9	..
Tšekki	1.7	0.8	0.9	1.2	1.5	1.2	0.7	0.8	0.9	..
Slovakia	0.0	0.0	0.0	0.0	1.6	0.9	0.5	0.5	0.6	..
Turkki	0.3	0.6	0.8	0.8	1.1	0.7	0.3	0.3	0.6	..
Puola	0.7	0.9	1.1	1.2	1.4	1.0	0.4	0.5	0.6	..
Saksa	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4	0.4	0.3	0.3	0.5	..
Belgia	0.3	0.3	0.4	0.5	0.6	0.5	0.3	0.4	0.5	..
Alankomaat	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.3	0.3	0.4	0.5	..
Itävalta	0.3	0.3	0.4	0.3	0.4	0.3	0.2	0.3	0.4	..
Tanska	0.2	0.3	0.3	0.4	0.5	0.4	0.2	0.3	0.4	..
Ruotsi	0.2	0.2	0.3	0.3	0.4	0.3	0.2	0.2	0.4	..

Lähteet: OECD, ITCS; Tullihallitus; World Development Indicators.

Taulukko 2 Suomen Venäjän-viennin rakenne 1992-2002 ja Suomen koko viennin rakenne vuonna 2002, %

Hyödykeryhmä	Vienti Venäjälle								Koko vienti 2002
	1992	1994	1996	1998	1999	2000	2001	2002	
0 Elintarvikkeet ja elävät eläimet	11.5	21.5	13.7	10.6	8.2	7.0	6.2	5.8	1.7
04 Vilja ja viljatuotteet	6.3	0.9	2.2	1.5	1.4	1.3	1.3	1.1	0.3
05 Hedelmät ja kasvikset	1.1	9.3	1.6	1.0	0.3	0.2	0.2	0.1	0.1
1 Juomat ja tupakka	0.5	1.8	1.4	0.8	0.8	0.5	0.4	0.5	0.2
2 Raaka-aineet pl. polttoaineet	0.9	1.3	1.7	1.3	1.8	2.2	2.2	2.0	6.6
3 Poltto- ja voiteluaineet, sähkövir- ta	2.3	0.7	3.6	1.9	1.8	1.6	1.6	1.6	3.4
4 Eläin- ja kasviöljyt ja -rasvat	0.1	0.1	0.2	0.3	0.7	0.3	0.3	0.3	0.1
5 Kemialliset aineet ja tuotteet	8.0	5.9	9.9	10.1	11.5	12.1	11.4	14.7	7.0
6 Valmistetut tavarat	14.0	18.3	22.7	22.0	23.2	22.4	21.9	20.1	30.9
64 Paperi ja pahvi sekä tuotteet niistä	2.9	3.6	8.5	7.0	9.3	9.1	9.2	8.2	18.1
69 Tuotteet epäjalosta metallista	4.6	5.1	4.7	4.7	3.7	3.1	2.9	3.2	1.5
7 Koneet, laitteet ja kuljetusvälineet	43.6	31.5	29.9	36.6	38.4	40.0	42.8	43.7	43.6
72 Eri toimialojen erikoiskoneet	13.5	4.9	3.0	3.7	5.8	6.6	5.9	4.9	5.2
74 Yleiskäyttöiset teollisuuden koneet ja laitteet	9.7	7.3	5.5	5.4	5.3	5.1	6.0	6.0	3.9
76 Puhelin-, radio-, tv- yms. Lait- teet	2.5	5.3	5.4	6.7	6.6	11.1	12.8	14.9	18.6
77 Muut sähkökoneet ja laitteet	3.2	4.3	6.3	9.6	10.3	8.9	8.0	8.6	5.1
78 Moottoriajoneuvot	7.8	6.5	5.0	5.6	5.7	4.1	4.9	3.3	3.4
8 Erinäiset valmiit tavarat	19.0	18.9	17.0	16.5	13.6	13.9	13.2	11.4	5.7
81 Tehdasvalmisteiset talot; lvi- ja valaisinkalusteet	6.2	3.7	1.8	1.2	1.2	1.3	1.4	1.5	0.7
89 Muut valmiit tavarat	2.8	4.7	8.0	9.7	7.2	7.1	6.5	5.6	1.8

Lähteet: OECD, ITCS; Tullihallitus.

Taulukko 3 Suomen tuonti Venäjältä

Hyödykeryhmä	1992	1994	1996	1998	1999	2000	2001	2002
Yhteensä, milj. USD	1 398	1 968	2 137	2 092	2 261	3 186	3 156	3 369
josta, %								
33 Kivennäisöljyt ja kivennäisöljytuotteet	36.0	33.0	30.2	27.3	38.0	46.7	41.7	42.3
24 Puutavara ja korkki	10.3	11.2	13.3	17.3	16.5	10.5	12.8	12.9
34 Kaasut	19.1	15.2	17.7	18.7	12.1	13.3	14.8	12.6
51 Orgaaniset kemialliset ai- neet	1.7	4.3	2.2	3.4	3.6	5.1	5.5	5.8
35 Sähkövirta	8.2	5.8	5.3	5.4	4.7	2.1	3.7	4.4
28 Malmi ja metalliromu	4.4	4.8	6.7	9.5	7.0	5.5	4.0	4.0
68 Muut metallit	2.3	6.4	5.5	4.2	3.3	2.9	2.9	3.7
67 Rauta ja teräs	2.0	4.7	4.5	1.8	3.1	3.2	2.9	3.0
32 Kivihiili, koksi, brikitit	3.7	3.6	3.1	1.4	2.0	2.5	3.8	3.0
52 Epäorgaaniset kemialliset alkuaineet	1.9	2.9	3.0	2.0	1.2	1.3	1.3	1.0

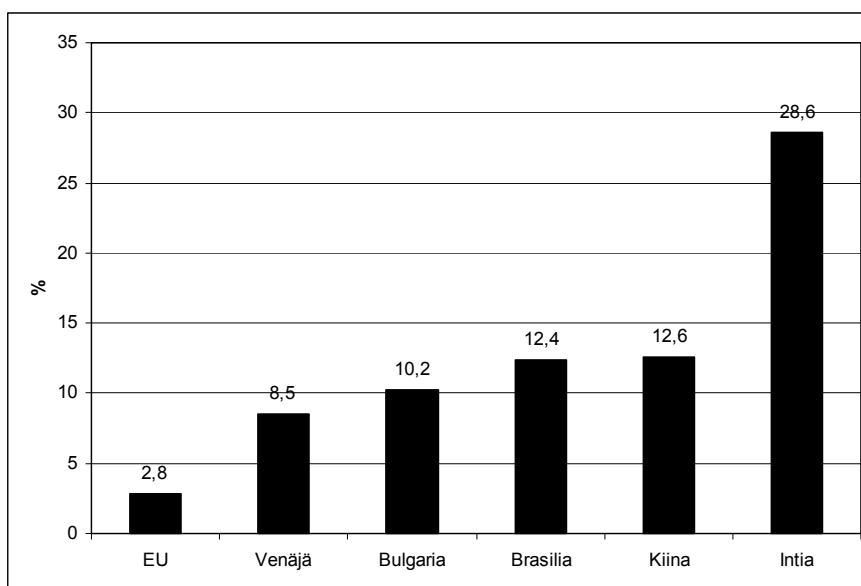
Lähteet: OECD, ITCS; Tullihallitus.

Taulukko 4 EU:n ja Venäjän välisen vapaakauppasopimuksen vaikutukset eräiden alueiden kokonaistuotantoon (kokonaisvaikutus BKT:n tasoon), %

	FTA1	FTA2	FTA3
NAFTA	0.000	0.000	-0.001
Saksa	-0.016	-0.028	-0.016
IVY	0.038	0.087	1.093
Suomi	0.033	0.034	0.033
EU-pohjoinen	-0.067	-0.092	-0.068
EU-etelä	-0.030	-0.040	-0.031
KIE-maat	-0.846	-1.218	-0.846

Vaihtoehdot FTA1, FTA2 ja FTA3 kuvaavat integraation syvyyttä. FTA1-vaihtoehdossa on otettu huomioon vain kaupan esteiden pienenemisen välittömät vaikutukset. Vaihtoehdoissa FTA2 ja FTA3 ovat mukana myös vaikutukset suoriin sijoituksiin.

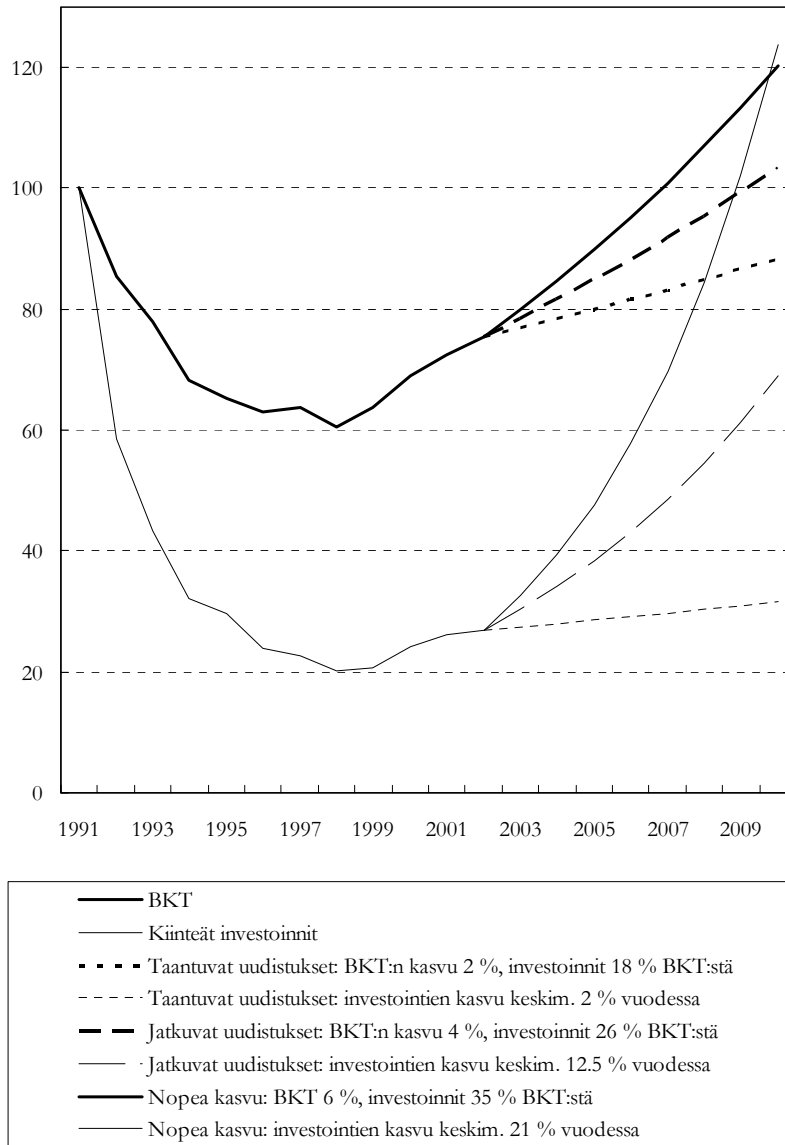
Kuvio 2 Keskimääräiset painotetut tuontitullit EU-maissa, Venäjällä, Bulgariassa, Brasiliassa, Kiinassa ja Intiassa vuonna 2001 (muut kuin maataloustuotteet ja poltto-aineet), %

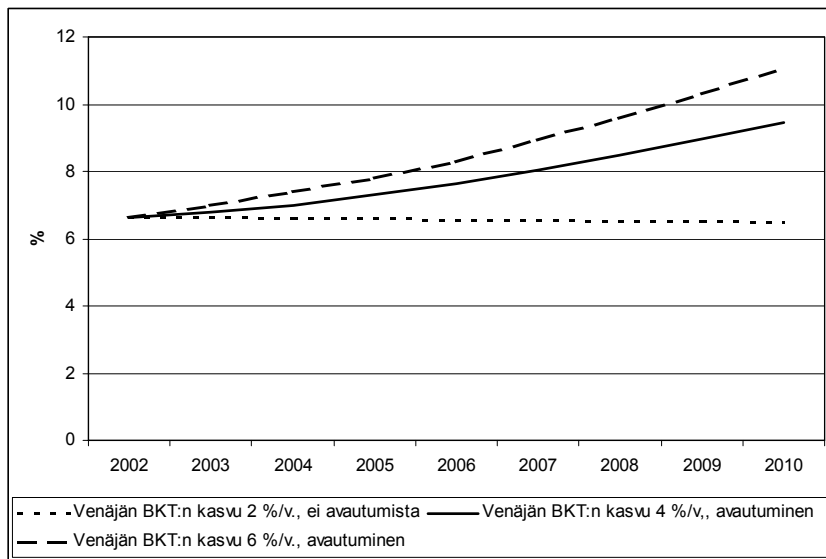
Lähde: IMF, International Financial Statistics database.

Kuvio 3

Venäjän BKT:n kasvuskenaarioita ja niiden edellyttämä investointien kasvuvauhti, 1991 = 100

Kuvio 4 Venäjän osuus Suomen tavaraviennistä: kolme skenaariota, %

Laskelma on tehty kiintein vuoden 2002 hinnoin. Koko tavaraviennin kehitysarvio noudattaa ETLAn kehitysarviota (Suhdanne 2/2003). ”Avautuminen” tarkoittaa vaihtoehdoissa Venäjän WTO-jäsenyyttä, taloussopimusta EU:n kanssa sekä Venäjän omia toimia kaupan ja investointien esteiden poistamiseksi.